

# LEGE ZARRAREN BEREIZITASUNAK (2001-09-29)

## GABON, JAUN-ANDREOK!

Urreratu gaitezan itzaltasunik aundienaz gure aurretikoak egin ebezan legeetara. Or dago gure izaerearen oinarria.

### 1.- ZER DA LEGE ZARRA?

Izena bera be eztabaidagarria da. batzuk "forua" esaten dau-tsoe, lege bat ez dalako. Ori sartu da errian,esaterako "Foru-Aldundia".

Baiña lenagotik, bear ba'da Arana'tar Sabin baiño lenagotik, "Lege zarra" esan jako. Ez lege bat dalako. Lege Zarra ez da antxiñako lege bat. Izen orrek legeak egiteko almena esan gura dau. erritarrak egindako lege guztien kopurua esan nai dau.

"Foru" berbeak obeto agertzen dau geurea dala. baiña "Lege Zarra" k obeto erakusten dau erritik urtena dala, ez goitik emona.

### 2.- EDESTIA

Ez dakigu noiztik asi ziran bizkaitarrak eurentzat oiturak lege lez artzen edo noiztik errietako arduradunak eskualde osoaren batzarrak egiten asi ziran. Ba-leiteke VIII gizaldian izatea.

Aldi luze baten, beste zazpi gizaldi inguruan. Bizkaia'k iru eskualde eukazan eta eskualde bakoitxak bere batzarrak egiten ebazan: Enkarterrikoak Abellaneda'n, Durangoaldekoak Gere-diaga'n eta ogi-lur edo lur lauan egoan Bizkaia'ren ardatza leku askotan batzen zan (Aretxabalagana, Bermeo, Idoibalzaga, Ger-nika), baiña azkenean batzarrak Gernika'n egitea erabagi zan. mendietan (Sollube, Bizkargi, Oiz, Koltiza) suaren bidez deia eginda. Gero eskuz egiten zan deia.

Iru Bizkai onek 1500n. urterako batu egin ziran eta bakoit-xak bere batzarrak egin arren, noizean bein, ordezkoen bidez Gernika'n batzen ziran irurak. Ordezkaririk geienak Bizkai-ardatzekoak izaten ziran.

Erri bakoitxak ordezkari bat izendatzen eban, fogeraduna, etxeko jauna, autarkien bidez. Au joaten zan Gernika'ra.

Baiña aldi batzutan jabeak gitxitu egiten ziran. zorrak ordaintzeko etxea saldu egiten ebelako. Orregaitik. jabe ez zira-nak be eskubidea izan eben autarkia emoteko.

Gernika'ko batzerretan egin ziran legeak, errietako oiturak onartuta. baiña idatzi barik egozan eta 1452n. urtean idatzi zan foru-zarra. Batzorde batek egin eban idazketa 219 ataletan eta 1527n. urtean beste batzorde bat izendatu zan idazketa barria egiteko. Ogei egun emon jakezan idazteko, eta amaika naikoa izan ebezan. 1 Carlos erregeak baieztatu eban legedi barri au.

Legedi au erderaz idatzita egoan eta oraintsu il dan Pedro Puxana arabarrak euskeratu eban. Estornes Lasa'ren laguntzaz.

Legedi au ez da aldatu-eziña. Esaterako 1452n. urtean alda-tu zan ezkonduak irabazitako ondasunak tronkalak izan daite-zan.

Gure forua edo legedia geure-geurea da, baiña ba-daukaz kanpotik artutako oiturak geuretuta be. Jermanoengandik, Eskandinaboengadik eta Eleiz-legeditik artutako gauzak be ba-daukaz. Baiña beti lenengo erri-oituretara sartuta dagozanak.

### 3.- ETXEKO JAUNA

Lege guztien iturria, etxeko jauna, fogeraduna, da.

Zelako garrantzia daukan Euskalerrian etxeak!

Lenago leizetan bizi izan zan gure aurretiko Kromañon gizona, baiña egualdiak bigundu ziranean, otz aundiak igaro ziranean, kanpoan egin eban etxea (Ormaetxea artzaiñak eta Teillaetxea lugiñak) eta etxe orrek leizakoaren sustraia eukan: Sendiaren bizi-lekua, ildakoen illobia, eleiza eta dana zan etxea.

Etxeko bat ezkontzen zanean, etxebarría egiten eban. Orre-tarako Jaunak kortabasoá emoten eutsan: Biribilla, ardatzetik 200 metro. Ortik Goikoetxe, Batiz: Goiko-Erdiko, Beko.

### 4.- JAUNA BETI LEGEPEAN

Etxeko ja' una naiz gorago dagozan jaunak, guztiak ipinten dauz legepean gure Lege Zarrak: Etxeko jaunak berak esanda onartutako legea beti egin bear eban. Bizkai'ko Jaunak Lege Zarra betetea zin egin bear eban eta kanpotik datozen lege guz-tiak zugazpean foru-baimena edo "pase foral" bear eben eta bai-men ori emoten ez ba'da, lege barria onartu egiten zan baiña ez bete. "Se obedece pero no se cumple".

### 5.- URIAK

Batzarrak onartuta Bizkai'ko Jaun ziran erregeak curen eskuak lotuta ikusten ebezan eta bide bat artu eben nai ebena egiteko: Euskal-lurren barruan uriak sortu, esaterako Markiña'n Villaviciosa. Ugao'n Miravalles, Legutiano'n Villareal...) Atxa-kiak beste batzuk ziran: Erritarrak gaizkilleen eskuetatik obeto zaintzeko.

Orrek naste aundia ekarri eban, toki baten lege-mota bi ego-zalako. erregearena eta Batzarrarena. Azkenean guztiak geratu ziran Gernika'ko Batzarraren menpean, baiña sendi-legeak bakoitxak bereak eukazala. Orain be orrelan dago.

### 6.- GUZTIAK LEIÑARGI

Leiñargiak edo nobleak eskubide asko eukazan erdi-aroan eta geroago, gero esango dogun lez. Lege zarrak sarritan gogo-ratzen dau euskaldun guztiak dirala leiñargiak. Ortik sortzen da euskaldunen barditasuna, ez giza-maillako bardintasuna, ez ekonomi-girokoa, eskubide-arlokoa baiño. Legearen aurrean gara bardiñak euskaldunak.

### 7.- GUDARITZA

Gudaritza edo soldaduzkea egin-bear astuna da erritarren-tzat: Aberria erasoten datzenean, aberria arriskuan dagoenean, erritarrak aberriaren alde guda egiteko egin-bearra da gudaritza.

Ara zer diñon Lege Zarrak: Bizkaitarrak beartuta dagoz aldundiak deitzen dauanean Bizkaia'ren alde gudea egiteko eta erasoá dakarren arerioak uxatzeko, baiña egin -bear au Biz-kaia'ren barruan bakarrik dauke eta Jaunak arago joatea eska-

tzen ba'dau ez dagoz beartuta: Luiando'ko zugatzean sartzen dabe euren astamakilla eta andik aurrera joateko Jaunak aurretiaz ille biko soldatea ordaindu bearko dau. Luiando'ko zugatz orreri "malato" deritxo, latiñetik "maleatus" "maillatua" da, ainbeste espata sartuta zugatza zaurituta egoten zalako. Gaur an kurutze bat dago.

Gudaritzara Bizkai'tik kanpora ez joatea, Lege Zarrak emoten eban eskubidea da.

## 8.- OIÑAZERIK EZ

Erdi-arogan eta geroago bildurgarriak ziran oiñaze edo torturak, batzutan zigor lez eta beste batzutan egia esan eragiteko. Leñargiak euken eskubidea zan iñoz be torturatuak ez izatekoa.

Lege zarrak eskubide ori emoten dautse euskaldun guztiai, ez Bizkaia'n eta ez emendik kanpora, iñok ez eukan eskubiderik euskaldun edo bizkaitar bat torturatzeke.

## 9.- ZERGARIK EZ

Zergea eskualdean diran eralketa edo gastuai erantzuteko bidea zan eta euskaldun guztiak ordaintzen eben fogera edo sueteari egokion zergea, baiña ortik kanpora beste zerga asko etorten ziran, batez be jauna zan erregeak ezarriak, esaterako guda bat egin bear ebanean.

Bizkaitarrak, lege zarraren aginduz, zerga guztietatik egozan aske, eta iñoz bearrezkoa zala ikusten ba'zan, lenengo foru-baimena edo "pase foral" lortu bearko eban.

## 10.- EPAIKETAN ZIURTASUNA

Bizkaitar bat epaitzeko baldintza batzuk bete bear ebazan epailariak: Errudunari Gernika'ko Batzarraren bidez deitu, bere burua aurkezteko ille bateko epea emon, epe ori eleizetan oarra eginda zabaldu... Ori erruduntzat egoanaren ziurtasunerako zan eta arau asko dira. 1679n. urtean onartu eben Ingalaterran "Habeas Corpus" deritxon legea eta orren eskubide guztiak eta geiago beteten ebazan lege zarrak.

## 11.- ETXEKO JAUNA

Garrantzi aundia dauka Bizkai'ko lege zarrean etxeke jaunak: Kristo baiño aurreragotik, gizonak leizetatik urten eban ezkerre, etxea toki sagaratu lez artzen da. Ortze zaintzen dira sendi edo familiaren eskubideak. Eta etxeke jauna da eskubide orreik bete ta bete-eragin bear dauzana. Ona emen batzuk:

### 11.1. Sendiaren onerako

Gauzea bear dan beste sakontzen ez ba'da, uste izan lei etxeke jaunaren aundikeri bat dala ori, baiña sakonago sartzen ba'zara laster ikusiko dozu etxeke guztien onerako dirala esku-bide orreik.

### 11.2. Beste senideak

Etxea zatitu-eziña da eta osorik emon bear jako bateri, baiña beste senideak, anai-arrebak, naizta urrin bizi, etxekeak dira eta beti aurkitu bear dabe etxean jateko maia, lo egiteko lekua, jaiak edo illetak edo ezkontzak ospatzeko aukerea eta ilten diranean illobia.

Bakoitxa nongoa, zein etxetakoak dan abizenak agertzen dau, esaterako Goikoetxekoa edo Batizkoa.

Gure abizenak idazteko Azkue'k -ko atzikia ipinten eban:

Azkue'ko... Arana'tar Sabin'ek osteria jatorria agertzeko -tar atzikia ipiñi eban. Azkue'tar... Emen lege zarrak diñoana obeto agertzen dau Azkue'ren bideak: Abizena beti dago gizona edo andrea nongoa dan agertzen.

### 11.3. Etxera nor sartu?

Esan dogu etxea toki sakratua dala lege zarrean. Etxe batera epailaria ba'doa, ez da urreratuko zortzi beso baiño geiago eta bialtzen dauan ertzaiña be izkillu barik urreratuko da.

### 11.4. Ondasunak

Etxeak dauzan ondasunak eta lurak ez dira senditik kanpora joango: Jaunak zerbait emon edo saldu gura ba'dau, lenengo senideai eskiñiko dautse eta oneik nai ez ba'dabe orduan iñorenganatu. Orretarako deia eleizan edo eleizpean. Baldintza au bete ez ba'da, saltzeak edo emoteak ez dau balio.

### 11.5. Ezkontzea

Gauza asko diñoz lege zarrak ezkontzeari buruz, baiña ez baliokoa dan ala ez argitzeko. Ori eleizaren esku dago. Ondasunen arazoa da agertzen dauana.

Ezkontzeko eskribau-aurrean egin bear da ituna: An esango da emazteak zer dakarren dote lez eta au beti izango da berea. Biak alkartuta eroango dabe etxe-bizitza eta ondasunak erdibana izango dira. Bat ilten danean, erdia izango da seme-alabena eta beste erdia alargunarena. Seme alabarik ez ba'dago, alargunak dotea ta irabazien erdiak artu eta etxetik joan egin bear dau. Beste senideak dira jabeak.

### 11.6. Testamentua

Iru azken-nai edo testamentu-era agertzen dira lege zarrean: "Ilburuko" deritxona iru lekukoren aurrean berbaz edo idatziz egiten da. "Ordezko duna" batez be etxedun izango dana umea danean, aitak ordezeko bat izendatzen dau eta onek aukeratuko dau etxeduna, adin eldukoak diranean. "Alkar-poderoso" da irugarrena. Au ezkontzen diranean egiten da geienetan eta bietatik bat ilten danean besteak artzen dauz eskubideak.

### 11.7. Azken-naiaren gaiak

Ona emen azken-nai edo testamentuak bete bear dauzan gaiak: Etxea ez zatitu, bateri emon dana. Besteak eskubide batzuk izango dabez.

Bosten bat (115) itzi bear da arimearen alde, illetea egiteko, mezak agintzeko ta abar, baiña au irabazietatik emon bear da eta ez etxeari kenduta.

Ondasun barik geratzen diran beste seme-alabai legezkoa dana emoten jake: Arra bat lur, teilla bat eta errial bat.

## 12. AZKENA

Orra or, Jaun andreok, gure foru edo lege zarraren gauza batzuk. Gure baserrietan ori barru-barruraino sartuta egon da, baiña orain gauzak asko aldatu dira uri-usaiña be barru-barruraino sartu jakulako. Baiña gogoan daukat nire gurasoak nai eben jokabidea. Nik ez neukan etxearen jabetzarako eskubiderik, baiña nitzat bizi nazen arterako gela bat eta solo bat izatea nai eben; gero ori etxearena izango zan, etxea zatitu barik. Ez neban olako ezer artu baiña eurak ardura aundia euken.

Maitatu daigun gure Bizkaia, gure Euskalerrria, bere erakundeak eta bere legeak be bai. Ementxe jaio ta aziak gara auxa da gure luna.

**Olazar'tar Martin'ek**